

CSISZÁR ZOLTÁN  
**A Rába-erdő**SPECULATOROK, KIRÁLYI ERDŐŐRÖK ÉS BESENYŐK  
A NYUGAT-DUNÁNTÚL PEREMÉN**Bevezető**

A jelenlegi Nyugat-Dunántúl Magyarország legnyugatibb fekvésű régiója, három megyét – Zala, Vas és Győr-Moson-Sopron – foglal magába. Régióként való értelmezése nem túl régi, a közeli ezredfordulóra tehető, a történeti Magyarország részeként való megszervezése viszont 1000 évvel korábbra, az államszervezés időszakára nyúlik vissza.

A honfoglalás kori Nyugat-Dunántúlról meglehetősen keveset tudunk, általában a gyeprendszer részeként említik. A feltételezett időben változó gyepű (gyepüelve) és annak területi kiterjedése viszont nem igazán értelmezhető – Enns mint határ folyó („ob der Enns”), Augsburg után Sankt Pölten a határ,<sup>1</sup> majd „kiürítés” a Lajtáig. Csak gondolatébresztőként közlöm, hogy a 10. század végén a többször is magyar kézen lévő Melk és a Rába völgye közötti távolság mintegy 160–180 km.

A régió régészeti anyagát tekintve fel tűnő a Zala és Vas megyei első generációs temetők teljes hiánya, északabbra viszont több temető is ismert: a Hanság menti – Csorna, Fertőszentmiklós, Kapuvár, Rőjtökmuzsaj, Veszvény –, valamint a szakonyi sírleletek.<sup>2</sup> A göcseji, őrségi és űrvideki

10. századi temetők hiányából arra következtethetünk, hogy itt a 10. század első felében még nem élt magyar népesség.<sup>3</sup> A Rába nyugati oldalán a megtelepedés első nyomaként értelmezhető a 10. század közepére datált ikervári köznépi temető – nincs szablya vagy kard, tegez, nyíl előfordul.<sup>4</sup> Feltételezhetően azonos használati idejű a Lébény–Kaszás domb és a Győr–Pósdomb területén feltárt temető is, kicsit későbbinek tekintett a sorokpolányi temető, a „gyepűvonalon lévő” Zala megyei pusztaszentlászlói temető pedig már 11. századi.<sup>5</sup> A probléma „Dunántúl-jelenség”-ként ismert, magyarázata még korántsem tekinthető lezártnak.

A térség régészeti adatai alapján reálisnak tűnik az a feltételezés, hogy a Nyugat-Dunántúl határvédelmének a megszervezése – legelőbb – csak a 10. század második felében vehette kezdetét.<sup>6</sup> Több történeti adat utal arra, hogy a 11. század elején az országhatár mellett fekvő megyék országhatár felé eső oldalán a megyék határa és így az országhatár sem volt pontosan meghatározott.<sup>7</sup> Az országos határ fokozatos tágulását a gyepűk és kapuk

1 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadványok/OMMonarchia-az-osztrak-magyar-monarchia-irasban-es-kepben-1/also-ausztria-8AE/also-ausztria-tortenete-mayer-antaltol-forditotta-acstasy-ignacz-AA5/> (Megtekintve: 2022. február 18.)

2 *Robotka Csaba*: Csatlakozott katonai segédnépek az Árpád-kori Sopron és Moson megyében. = Soproni Szemle, 2000. 4. sz. (továbbiakban: Robotka, 2000.) 53. p.

3 *Révész László*: A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig. Szeged, 2018. 132. p.

4 *Mesterházy Károly*: Dunántúl a 10. században. = Századok, 2002. 2. sz. (továbbiakban: Mesterházy, 2002.) 336. p.

5 *Mesterházy*, 2002. 336–337. p.

6 *Robotka*, 2000. 55. p.

7 *Kristó Gyula*: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp., 1988. (továbbiakban: Kristó, 1988.) 112. p. (Nemzet és emlékezet)

kifelé tolása és új falvak települése kísérte, a nyugati határvidék északi részén a magyar falvak a 11. század végére érték el a későbbi országhatárt.<sup>8</sup> Ezzel magyarázható, hogy a nyugati megyék – Győr és Moson együttesen, Sopron, Vas, Kolon (Zala) és Somogy – legyezőszerűen az országhatár felé tágulnak,<sup>9</sup> és a várirtokok nagy részének helyzete is.<sup>10</sup> Forrása-dataink a Nyugat-Dunántúl határvédelmét ellátó őrokról és segédnépről a 13–14. századból vannak. Ezen adatokból kitűnően az államalapítás-kori Nyugat-Dunántúl határvidéke a Mura és Rába között – a később már Őrségként nevezett tájegységen át – északkeleti irányba húzódtott, a Rába vonalát elérve feltételezhetően a Rába mentén haladt északra, majd a Hanságot megkerülve a Fertő tó északi végén a Dunánál záródott. A forrásadatok lokalizációja új kérdést vet fel, ugyanis az adatok tanúsága szerint a Rába mentén Csákány és Árpás között, mintegy 100 km hosszan sem őrok, sem pedig határvédő segédnépek léte nem mutatható ki.

A kérdés talán úgy fogalmazható meg, hogy a Rába ezen igazolt szakaszán miért nem volt szükség a határvédelmet ellátó őrokról vagy segédnépre.

### A 13–14. századi őrokról vonatkozó adatok lokalizációja

Elsőként Szent László dekrétumai második könyvének 17. fejezetben<sup>11</sup> találunk utalást a határvidék őreire: „*Custodes Confiniorum, quo vulgo Ewrii*”. Későbbi középkori

forrásainkban az őrokról inkább a foglalkozásnév latin megfelelői (*speculatorum, speculatoribus, spiculatorium, speculatores*) utalnak.

A Nyugat-Dunántúlra vonatkozó adatokat a Magyar Nemzeti Levéltár középkori okmánytáraitra kiterjedően időrendi sorrendben közlöm.

- 1.) *ville speculatorum Kurcite* – 1208,<sup>12</sup> *Kurchiche ... terra speculatorum* – 1350,<sup>13</sup> *Kurcite, Kurchiche* már nem létező helység a jelenlegi Kercaszomor mellett (Kiskerca).
- 2.) *speculatoribus Zaladiensibus de Karka* – 1257,<sup>14</sup> *Karka* a jelenlegi Kerkáskápolnával azonosítható.
- 3.) *spiculatorium ... Chakon ... Gosztun* – 1269,<sup>15</sup> *Chakon* és *Gosztun* a jelenlegi Csákánydoroszlóval és Gasztonnyal azonosíthatók.
- 4.) *speculatorum de Monorosd* – 1270,<sup>16</sup> *Monorosd* a jelenlegi Órimagyarósdal azonosítható.
- 5–6.) *Bobut, in Ferteufeu, et inter speculatores* – 1270,<sup>17</sup> *Bobut* és *Ferteufeu* a jelenlegi Babóttal és Nezsiderrel (ma: Neusiedl am See, Ausztria) azonosíthatók.

12 Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. 1. köt., 1001–1270. Bp., 1923. 75. p.

13 Anjou-kori oklevéltár (továbbiakban: AOKL). 34. köt., 1350. Szerk. Teiszler Éva. Bp.–Szeged, 2013. 123. p.

14 Árpád-kori új okmánytár. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. (továbbiakban: ÁÚO) 7. köt., 1235–1260. Pest, 1869. 465. p. (Magyar történelmi emlékek. Első osztály; 12.)

15 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér (továbbiakban: Cod. dipl.) Tom. 4. Vol. 3. Buda, 1829. 525. p.

16 Hazai okmánytár (továbbiakban: HO) 8. köt. Szerk. Nagy Imre. Bp., 1891. 127. p.; Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. 2. köt., (1255) 1270–1301. Bp., 1943. 91. p.

17 Cod. dipl. Tom. 5. Vol. 1. Buda, 1829. (továbbiakban: Tom. 5. Vol. 1.) 24. p.

8 Kristó, 1988. 112., 271. p.

9 Kristó, 1988. 266. p.

10 Kristó, 1988. 247–275. p.

11 <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=07800017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei> (Megtekintve: 2022. február 18.)

- 7.) *terram speculatorum nostrum Femefolua* – 1292,<sup>18</sup> *Femesfolua* (Fényesfölde vagy „Fenyvesfölde”) a Kebele víze mellett, a jelenlegi Resznek térségében már nem létező helység.
- 8.) *speculatores domini mei Ungariae de Pordan* – 1317,<sup>19</sup> *Pordan* a jelenlegi Lajtapordánnyal (ma: Leithaprodersdorf, Ausztria) azonosítható.
- 9.) *spiculatoribus nostris de Katha* – 1339<sup>20</sup>/1383,<sup>21</sup> *Katha* a jelenlegi Lajtakátával (ma: Gattendorf, Ausztria) azonosítható.

A Nyugat-Dunántúl északi részén a nem megjelölt népcsoportú speculátorok mellett szervezett határvédelmet ellátó segédnépként, besenyők alkalmazásáról vannak írásos adataink. De azonos célból a későbbi Oroszvár (ma: Rusovce, Bratislava településrésze, Szlovákia) környékére, feltételezhetően már a 11. század elején telepítettek oroszokat is – *marchia Ruthenorum*. A besenyőkre a középkori okmánytárakban a *bysseni*, *byssenis*, *bisseni*, *bissenis*, *byssenorum*, *bissenorum* megnevezések utalnak.

- 1.) *praedium quod Bysseni* ad fluvium Lajta – 1203,<sup>22</sup> a Lajta menti prédiom feltételezhetően Királyudvarhoz (ma: Königshof, Ausztria) tartozott.
- 2.) *terram Bissenorum nomine Leguentou* – 1222,<sup>23</sup> az 1229, 1230, 1240 és 1256-ban is említett besenyő telep Barátudvarral (ma: Mönchhof, Ausztria) azonosítható.

- 18 ÁÚO 10. köt. Bp., 1873. (továbbiakban: 10. köt.) 32. p. (Magyar történelmi emlékek. Első osztály; 18.)
- 19 AOkl. 4. köt., 1315–1317. Szerk. Kristó Gyula. Bp.–Szeged, 1996. 246. p.
- 20 Cod. dipl. Tom. 8. Vol. 4. Ab anno Christi 1335–1342. Buda, 1832. 375. p.
- 21 Cod. dipl. Tom. 10. Vol. 1. Ab anno Christi 1382–1391. Buda, 1834. 124. p.
- 22 Cod. dipl. Tom. 5. Vol. 1. 292. p.
- 23 ÁÚO 1. köt., 1001–1235. Pest, 1860. 183. p. (Magyar történelmi emlékek. Első osztály; 6.)

- 3.) *Pothfolwa ... terram que Byssenorum* – keltezetlen oklevél,<sup>24</sup> *Pothfolwa* a jelenlegi Pátfaluval (ma: Podersdorf am See, Ausztria) azonosítható.
- 4.) *Bisseni de Arpas* – 1224,<sup>25</sup> *Arpas* a jelenlegi Árpással azonosítható.
- 5.) *Bissenis de Thet* – 1251,<sup>26</sup> az 1269 és 1270-ben is hivatkozott besenyő telep a jelenlegi Téttel azonosítható.
- 6.) *Thelukbarach ... in quibus Bisseni* – 1341,<sup>27</sup> *Thelukbarach* Telekbarát a jelenlegi Győrújbarát részeként azonosítható.

A források nagy része a településeket, mint a besenyők hajdani falvait említi, így jelenlétük a 13. század elejére már megszűnhetett. A változás valószínűleg a határvidék nyugatra tolódásával lehet kapcsolatban.

A lokalizált helységeket a Nyugat-Dunántúl térképére vetítve megállapítható, hogy a Rába középső szakasza mentén és attól nyugatra speculátorok, besenyők vagy más katonai segédnép középkori jelenléte teljesen hiányzik.

## A Rába-erdő

Nem kétséges, hogy bevezetőben megfogalmazott kérdésre adható válasz a Rábával függ össze. Már Szent László fent hivatkozott törvényéből kitűnik, hogy az örök a confinium (határvidék) ispánja – később pedig a vármegye ispánja – alá tartoztak. A besenyőkről azt tudjuk, hogy külön ispán alá voltak rendelve – pl. az Árpási besenyők ispánját 1224-ben *Lucas* néven jegyezték

24 ÁÚO 10. köt. 454. p.

25 Cod. dipl. Tom. 3. Vol. 1. Buda, 1829. 363. p.

26 Cod. dipl. Tom. 4. Vol. 2. Buda, 1829. 87. p.

27 Anjoukori okmánytár (továbbiakban: AO) 4. köt., 1340–1346. Nagy Imre. Bp., 1884. 178. p. (Magyar történelmi emlékek. Első osztály. Okmánytárak)

fel. A kérdés így inkább az, hogy az előzőekben meghatározott Rába szakasz milyen módon illeszkedett az határvédelem irányítási rendszerébe. Feltételezhetően léteznie kellett egy területi-irányítási egységnek, amely a területileg illetékes ispán alá tartozott, ez véleményem szerint a Rába-erdő<sup>28</sup> (*Silvam Raba, silua raba, Sýlvam Raba, sylvam Raba, Siluam Rabaerdo, Silvam Raba, Silva Raba, silva Raba, Silva Rabe*) lehetett.

A Rába-erdő 13–14. századi kiterjedése a középkori levéltári adatbázis alapján jól meghatározható, vélhetően Csákánytól (ma: Csákánydoroszló) a Rába teljes Vas megyei szakaszát lefedte.

- 1.) *Silvam Rabam, Siluam Raba* – 1217,<sup>29</sup> a vasvári káptalan jogaihoz tartozóan.
- 2.) *Scekas vocatam ... custodum silvarum nostrarum de Raba* – 1265,<sup>30</sup> Székás már nem létező helység a jelenlegi Répceszemere mellett.
- 3.) *Hydwegh ... silua raba* – évszám nélküli oklevél,<sup>31</sup> Hídvég a jelenlegi Rába-hídvéggel azonosítható. A hídvégiek IV. László által biztosított erdőhasználatának megerősítése 1326. évi.<sup>32</sup>
- 4.) „a Raba erdőben, Rum birtok hídjá mellett” – 1313,<sup>33</sup> a jelenlegi Rum helységgel azonos.

28 Csiszár Zoltán: Vulgo Herpenye dicta. = Vasi Szemle, 2018. 2. sz. 202. p.

29 HO 4. köt. Kiadják Nagy Imre et al. Győr, 1867. (továbbiakban: 4. köt.) 9. p.; ÁÚO 6. köt., 890–1235. Pest, 1867. 384. p. (Magyar történelmi emlékek. Első osztály; 11.)

30 Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár. 1. köt., 1156–1411. Sopron, 1889. (továbbiakban: Nagy, 1889.) 30. p.

31 HO 6. köt. Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Vég-hely Dezső. Bp., 1876. 351. p.

32 AOKl. 10. köt., 1326. Szerk. Blazovich László, Gécz Lajos. Bp.–Szeged, 2000. 40. p.

33 AOKl. 3. köt., 1311–1314. Szerk. Kristó Gyula. Bp.–Szeged, 1994. 299. p.



*Speculatorok és besenyők a Nyugat-Dunántúlon*  
Jelölés: (háromszög) – speculator; (rombusz) – besenyő telep

- 5.) „Kugery” birtok a Rába erdő „(Silva Rabe)” mellett – 1330,<sup>34</sup> „Kugery” feltételezhetően a jelenlegi Kenyerivel azonos.
- 6.) *Pogh ... Sýlvam Raba* – 1337,<sup>35</sup> *Pogh* a jelenlegi Rábapattyal azonosítható.
- 7.) *Nemeth Makwa ... sylvam nostram Raba* – 1348,<sup>36</sup> *Makwa* a jelenlegi Mák-

34 AOKl. 14. köt., 1330. Szerk. Almási Tibor, Kófalvi Tamás. Bp.–Szeged, 2004. 274. p.

35 HO 3. köt. Kiadják Nagy Imre et al. Győr, 1866. (továbbiakban: 3. köt.) 133. p.

36 AO 5. köt. 1347–1352. Szerk. Nagy Imre. Bp., 1887. (továbbiakban: 5. köt.) 235. p. (Magyar történelmi emlékek. Első osztály. Okmánytárak); A Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisai. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiad. (DL DF 5.1) Bp., 2009. (továbbiakban: DL) 920006. (Megtekintve: 2022. február 18.)

- fával (Vasvár része: Kis- és Nagymákfa) azonosítható.
- 8–9.) „Rába folyó mentén lévő erdők” *Budurfeulde, Rum, Gothhartfeulde, Balasey et Chakan* – 1350,<sup>37</sup> Bodorföld és Gothartföld már nem létező helységek; Balozsaj a mai Meggyeskovácsi része (8); Rum azonos a jelenlegi Rum helységgel; Csákán pedig a jelenlegi Csákánydoroszlóval azonosítható (9).
- 10.) *Tyak ... Siluam ipsorum Rabaerdo* – 1359<sup>38</sup> *Tyak* az oklevél regesztája szerint Jákkal azonosítható.
- 11.) *Nadasd ... silua Raba* – 1394,<sup>39</sup> *Nadasd* a jelenlegi Nádasddal azonosítható.
- 12.) *Dominium Castri Sáarvar ... Raba et Farkas Eördéjé* – 1394<sup>40</sup> *Sáarvar* a jelenlegi Sárvárral azonosítható.

A lokalizált adatokat a fenti térképre vetítve megállapítható, hogy a Rába-erdő a zalai–vasi örök és a Győr–Moson–Sopron megyei besenyők telepei közötti hiátust teljesen kitölti.

Az első Rába-erdő hivatkozást II. András 1217. évi oklevelében találjuk. II. András 1217. július elején kelt útra, a Szentföldre, hogy apja III. Béla keresztési fogadalmát az ötödik kereszties hadjáratban teljesítse. Ezt megelőzően tett helyi intézkedéseinek egyike a vasvári káptalan javainak megerősítése. Az 1217. évi oklevél a Rába-erdőt vonatkoztatási helyként említette, egy későbbi 1372. évi nádori ítélet<sup>41</sup> szerint bizonyos Hídvég (*Hydwegh*) környéki Rába-erdő részletek és az ottani irtásföldek Vasvár civitáshoz tartozónak tekinthetők. IV. László oklevele szerint (1272–1283) a vasvári káptalan a Rába-erdőre erdőhasználati joggal rendelkezett.<sup>42</sup>

IV. Béla 1265. évi oklevele a Rába-erdőt királyi birtokként kezelte, a királyi erdőörök (*custodum silvarum nostrarum de Raba*) birtoka a jelenlegi Répceszemere (*terram Zemere tendit versus Rabcha*) melletti *Scekas/Zekas* volt. A Répce – oklevél szerinti nevén: *Rabcha* – és a Köles-ér (*Kueser*) között a Szemerétől keletre lokalizálható Székás, a jelenlegi Rába medertől légvonalban mintegy 5 km távolságra terült el. Székás a Köles-ér mentén a Nagyerdővel is határos, így felvetődhet a kérdés, hogy a király oklevélben hivatkozott őrei melyik erdőhöz tartozónak tekinthetők. Az oklevél szövege szerint: *silvarum nostrarum de Raba*, a király rábai erdőuradalmához való tartozásuk valószínűsíthető. A Rába-erdő őreiként említette őket Szopori Nagy Imre is az 1883. évi Turulban közölt írásában,<sup>43</sup> de találunk utalást a Sopron vármegyei „Nagyerdőhöz” való tartozásukra is<sup>44</sup> – ennek indoklása azonban nem ismert. Nem zárható ki a Nagyerdő (Nagylós – Felszopor – Ság – Iván – Cséri major – Dénesfa – Gyóró – Kisfalud – Babot – Agyagos – Lesvár által határolt erdőterület)<sup>45</sup> Árpád-kori Rába-erdőhöz való tartozása sem. Ugyanis III. András 1298. szeptember 1-jén Rába-erdőként (*siluam Raba*) nevezte a Kisfaludy család felmenőinek adómentes használatába adott,<sup>46</sup> 1304-ben pedig már Rábca-erdőként (*silve Rabcha*) hivatkozott, valószínűleg a Nagyerdő részével azonos erdőt.<sup>47</sup> Az eltérő néven való hivatkozás nem véletlen, a jelenlegi Kis-Rába (és a Répce – lásd fent) változó névhasználatában rejlik.

43 Nagy Imre: A Vezekényi nemzetség és a gróf Czirákyak. 1. közl. = Turul, 1883. 1. köt. 10. p.

44 Katona Imre: A Bánk bán-rokonok Csapodon és környékén. A Kanizsai-birtoktest kialakulásának történetéhez. Sopron, 1966. (továbbiakban: Katona, 1966.) 51. p. (A Soproni Múzeum Kiadványai; 2.)

45 Katona, 1966. 45. p.

46 HO 1. köt. Kiadják Nagy Imre et al. Győr, 1865. (továbbiakban: 1. köt.) 454. p.

47 HO 3. köt. 51. p.

37 AO 5. köt. 413. p.

38 HO 4. köt. 188. p.

39 Cod. dipl. Tom. 10. Vol. 8. Supplementare. Ab anno 1382–1437. Buda, 1843. 386. p.

40 DL 90958.

41 DL 91792.

42 HO 4. köt. 52. p.

1377. december 25-én Garai Miklós nádor által tartott vármegyei közgyűlésen a mihályi nemesek (*nobiles de Myhaly*) egy 1233. évi Rábca melletti királyi birtokadományról akként nyilatkoztak, hogy „*quod predictus fluvius Rapche, qaem dictum privilegium denotaret, nunc hoc nomine Raba vocaretur*”.<sup>48</sup> 1378. január 18-án a Rábaköz ’megye’ (*comitatus de Rabakuz* – Rábaköz ekkor már Sopron vármegye része) közgyűlésének Bogyoszlón (*Bogÿuzlo*) hozott határozata ezen erdőket már Rábától (Kis-Rába) keletre esőként „*silvarum ipsarum penes fluvium Raba ab oriente*” hivatkozta, és mivel nem a Rába-erdőhöz tartozóak a mihályi nemesek birtokjogát visszaállította.<sup>49</sup>

Az erdő használata királyi engedély alapján történhetett. IV. László egy keltezetlen oklevele Hidvégi András ispánnak és jobbágyainak biztosított vámmentes hídhasználatot, szabad legeltetést és favágást a Rába rábahídvégi térségében. A feltételezhetően 1286. évi oklevelet Hidvégi András leszármazottai kérésére 1326-ban Károly Róbert írta át és erősítette meg. IV. László egy másik keltezetlen oklevele (1272–1290.) nem lokalizálhatóan Csák nemzetségbeli nemeseknek (*Renoldi et Kemÿn*) és jobbágyaiknak adott szabad erdőhasználati jogot.<sup>50</sup> A királyi engedélyek esetenként a Rába vízjogát is érintették, Köcski Sándor 1325. évi adománylevele szerint: „*A király ... megengedi ..., hogy malmok számára a Raba folyóból a Rabamezeu folyóig vizet vezessenek ... a király földjein keresztül.*”<sup>51</sup>

Egy 1313. évi jelentés a Rába-erdő rumi hídja közelében lévő vadászatról és hatalmaskodásról tudósít. A Rába-erdőhöz tartozó földek használatának felügyelete a vas-



*Speculatorok, besenyők és a Rába-erdő*  
 Jelölés: (háromszög) – speculator; (rombusz) – besenyő telep; (négyzet) – Rába-erdő

vári ispán hatáskörébe tartozott. 1330-ban „Kugery” birtokon indult vizsgálat, mivel itt a vasvári várnagy a Rába-erdőhöz tartozó földek után járó kepék fejében két ökröt és egy lovat foglalt le. „Kugery” feltételezhetően a jelenlegi Kenyerivel azonos. A Kenyeri településnevünk első előfordulásának a Veszprém megyei *Qugere* – 1210, később *Kugere*, *Kwger*, *Kegyery*, Kenyeri puszta tekinthető, a Vas megyei Kenyeri elsőnek vélt említése *Kegyery* – 1466.<sup>52</sup> (A település hivatalos honlapja ezt forrás megadása nélkül 1389-re teszi).<sup>53</sup> Mivel a Rába mentén más Kenyeri településről nem tudunk az azo-

48 Nagy, 1889. 443. p.

49 HO 1. köt. 278. p.

50 HO 4. köt. 53. p.

51 AOkl. 9. köt., 1325. Szerk. Géczi Lajos. Bp.–Szeged, 1997. 292. p.

52 *Knieza István: Kudzsir. = Magyar Nyelv, 1946. 1–5. sz. 66. p.*

53 [kenyeri.hu/pages/tortenet.php](http://kenyeri.hu/pages/tortenet.php) (Megtétekintve: 2022. július.23)



nosság biztos feltételezhető. Az ügy folyamán tartalmazó irat szerint a birtokot a Rába-erdőtől a „Chekesraba” választotta el<sup>54</sup>. Az azonosítás nyugtázásaként a „Chekesraba” lokalizálása lenne meggyőző, de a térség vízrajzára vonatkozó ismereteink alapján a jelenlegi település és a Rába között folyóként csak a Herpenyő igazolható. Műholdkép alapján azonban nem zárható ki a Herpenyő és Rába között egy Rába-ág megléte. A „Chekesraba” Kenyeri térségében történő lokalizációja a 18. század végi és a 19. század eleji katonai felmérések térképei alapján erősíthető meg. A második katonai felmérés térképén Ostffyasszonyfa határában a „Rogyogo” (ma: Ragyogó) alatt még beazonosítható a „Czákáz erdő”, csakhogy ezen keresztül a Rábából nem indul mellékág. A mellékág voltát az első katonai felmérés térképe igazolja, a térkép tanúbizonyossága szerint ez a Rába-ág a Rába és a Herpenyő között, a műholdképen még ma is látható nyomvonalon folyt és a Kenyeri után egyesült a Herpenyővel. A „Czákáz” eredeti alakja lehetett a Csekes (*Chekes*), képző nélküli alakja víznévként a közelben máshol is megtalálható – Marcaltó melletti Cseke-ér. A képző nélküli és képzős változat Árpád-kori személynévként is ismert, már a tihanyi alapítólevélben is megtalálható.<sup>55</sup> Víznévként, etimológiáját tekintve valószínűleg a „csekély” szavunkkal rokon – kis vízhozamú, alacsony vízállású – jelentés feltételezhető.

A vasvári káptalan 1337. évi jelentése egy patyi birtok (*Pogh*) határjárása kapcsán a jelenlegi Rábapaty térségében említette a Rába-erdőt. 1348-ban I. Lajos király Márk fia Petőnek adott engedélyt arra, hogy

a Németmáxfán megtelepült jobbágycsoportot érintően a Rába-erdőt adómentesen használhassák. Az oklevél olvasata szerint (*silvam nostram Raba vocatam*) a Rába-erdő királyi birtok.<sup>56</sup> Érdekes és egyben a Rába-erdő státuszára vonatkozó lényeges információt találunk Nagy Lajos 1350. évi adománylevelében<sup>57</sup> is, ugyanis a Rumi család felmenőinek adományozott birtokot a Rába folyón lévő híddal a király kivette a vasvári ispán „és” (mint) „Rába folyó várnagy” (*comite Castriferrei et a comite eiusdem fluvii Raba vulgo warnogy dicto*) hatásköréből.

Vasvár, mint határvár<sup>58</sup> feltételezhetően csak a magyar szállásterület jelentékeny nyugati irányú kiterjedését követően – legkésőbb – a 11. század második felében vehette át Karakó várától a vármegyei funkciókat,<sup>59</sup> ispánjával először 1108-ban találkozunk.<sup>60</sup> Így várszervezetének létrehozása az 1350. évi oklevélben már másodlagosan megjelölt funkció (*comite eiusdem fluvii Raba*), a Rába folyó menti határvédelem igazgatási feladatainak ellátása okán történhetett.

Olyan adatot is találunk, hogy a Rába-erdő használatát a király az erdővel valószínűleg nem határos település jobbágycsoportjára is engedélyezte. Nagy Lajos 1359. évi oklevele szerint a néhai dalmát és horvát bán *Johannis dicti Chuz* jáki szolgálói (*de Tyak famuli*) rendelkeztek erdőhasználati joggal.

A Nádasd nemzetség Petenég ágához tartozó nádasdi nemesek szabad fahasználatára és makkoltatásra vonatkozó 1394. évi oklevél, a használatot szintén királyi engedélyre, *vna quidem Ladislai, olim regis* – valószínűleg IV. László – rendelkezésére vezeti vissza.

54 AOkI. 14. köt., 1330. Szerk. Almási Tibor, Kőfalvi Tamás. Bp.–Szeged, 2004. 274. p.

55 [http://epa.oszk.hu/01800/01865/00015/pdf/EPA01865\\_helytorteneti\\_2019\\_15.pdf](http://epa.oszk.hu/01800/01865/00015/pdf/EPA01865_helytorteneti_2019_15.pdf) (Megtekintve: 2022. március 20)

56 DL 92006.

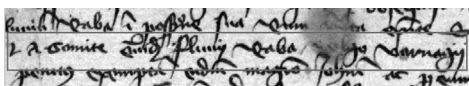
57 DL 42777.

58 Kristó, 1988. 274. p.

59 Kristó, 1988. 282. p.

60 Kristó, 1988. 274. p.

A határvidék expanziója, áthelyeződése, nyugatra tolódása miatt a 13. század elejére Vasvár és a Rába-erdő határvédelmi alapfunkciója már leértékelődött. Valószínűleg ez az oka annak, hogy a 13. századtól rendelkezésre álló források már csak gazdasági jellegű erdőhasználatra – halászat, vízjog, favágás, kaszálás, makkoltatás – és közlekedésre – utak, hidak és gázlók használata – vonatkoznak.



A DL 42777. hivatkozott részlete

A vasvári ispán Rába-erdőre vonatkozó joghatósága a 14. század végén, feltételezhetően Nagy Lajos halálát követően megszűnt. 1377-ben Nagy Lajos még elrendelte a Rába folyó mentén lévő erdők és szántóföldek, mint királyi birtokok viszszafeleltetését.<sup>61</sup> 1394-ben a Rába-erdőt Sárvár várának tartozékaként, „csere címén” a Kanizsaiak – István, László és János – szerezték meg.

## Összegzés

Szent István államszervező tevékenysége kezdetén a jelenlegi nyugat-dunántúli régió területén világi, területi igazgatási egységként még valószínűleg csak Kolon, Karakó, Kapuvár (Babót) és Győr várispánsága létezett.<sup>62</sup> Kristó Gyula szerint az új típusú igazgatási egységek – erdőispánságok, királynéi magánuradalmak, etnikai külön kormányzatok – megjelenése a 1150–1300 közötti másfél évszázad szervező munkájának az eredménye.<sup>63</sup> Esetünkben Vasvár

határvár volta miatt, a területére eső illetve a fennhatósága alá tartozó Rába-erdő, mint erdőispánság megszervezésének ennél jóval előbb kellett megtörténnie.

A 13. század elejétől fellelhető forrásokból a Rába-erdő védelmi szerepére utaló közvetlen adatot ugyan nem sikerült feltárnunk. De lokalizált helyzete, királyi birtok volta, a vasvári ispán (Rába folyó ispán, közhasználatú nevén: „Rába folyó várnagy”) alá sorolt fennhatósága, valamint hivatásos telepített erdőőrei okán ez jó valószínűséggel feltételezhető.

A forrásadatok lokalizációja szerint Rába-erdő területileg a Rába és a Herpenyő közös árterét fedte le, a 13. század második felében szélessége az árterület két oldalán lévő települések figyelembevételével 4–6 km-re tehető. Bár a királyi erdő őreinek csak egy települését sikerült beazonosítani, a Rába-erdő mintegy 100 km-es hossza bizonyossá teszi ezek bejárható távolságra való létesítését.

Az adatok tanúsága szerint a Rába-erdő területén nem voltak speculatorok, sem pedig határvédelmet ellátó segédnépek, így következésképp ezt a feladatot a vasvári ispán irányítása mellett a királyi erdőőrök látták el. Feladatuk békeidőben az utak, hidak és torlaszok karbantartása és az erdő védelme, háború esetén az utak és hidak járhatatlanná tétele, a terület elárasztása lehetett.

Talán az 1265. évi oklevél királyi erdőőr elnevezése (*custodum silvarum nostrarum de Raba*) sem véletlen, a csak hagyományos erdővédelmi feladatot ellátó népeket a korban egyébként használt, erdő-óvó (*erdeuouou*)<sup>64</sup> megnevezéssel is illethették volna. A két eltérő nyelvű kifejezés jelentéstartalmának azonossága joggal megkérdőjelezhető, ugyanis a magyar őr (*ewrii* – lásd fent) szó már ekkor is létezett.

61 Nagy, 1889. 443. p.

62 Kristó, 1988. 515., 518. p.

63 Kristó, 1988. 515. p.

64 Zsoldos Attila: Confinium és Marchia. = Századok, 2000. 1. sz. 107. p.